

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Segona part. Capítols 6-10

La meva atleta predilecta

Es deia Mercè Reixac i Campos i vivia al Poble Sec, al carrer de la Creu dels Molers. Quan acabava de fer els quinze anys havia anat als Estats Units i havia participat en unes curses de la seva especialitat, els cinc-cents metres lllisos, i havia guanyat unes medalles que feien caure la bava a tota una pila de senyors dirigents de federacions atlètiques. Com si fos avui mateix —i parlo de gairebé seixanta anys endarrera— una munió de gent s'atribuïa els mèrits de les corredisses de la Mercè i es barallaven per tal d'escatir si el prestigi corresponia a Catalunya o a un altre país.

La Mercè tenia una manera divertidíssima d'explicar les peripècies i en posseïa clara consciència, la qual cosa la feia giravoltar en una sorprenent espiral, car, com més reia l'auditori, més s'excitava i exagerava la comicitat del relat i augmentava, encara, els altres recursos histriònics, un dels quals era el llenguatge, que cada cop esdevenia més xava i més ple de procacitats que omplien de calfreds els oients, però que les perdonaven atesa la procedència: la formidable campiona nostrada de quinze anys. Imitava les postures de les diverses autoritats, n'escarnia els parlaments malgrat no saber ni un sol mot d'anglès, es mofava de l'actitud encarcarada de les seves companyes d'equip, les planxes que feien sobretot durant els àpats, l'estarrufament dels directius, i àdhuc, la música de fons, la bufera dels trompetistes i la gesticulació de les «majorettes».

Quan la vaig conèixer acabava de complir, com jo mateix, els setze anys (també havia nascut el mes de maig). Encara corria i la premsa esportiva es desfeia en elogis d'ella i en esplendorosos pronòstics del seu futur. Havia abandonat els cinc-cents metres lllisos i ara feia tanques. No gens presumida i sense cap indicatiu de coqueteria femenina, la Mercè habitualment anava vestida amb suèters balders que li donaven un cert aire de xicot (que la

complaïa, era evident), però amb els mallots esportius d'aleshores, probablement dissenyats per algú del Sant Ofici, o no, era d'una bellesa indiscutible.

En diverses ocasions havíem anat a la platja del Prat de Llobregat. Anomenava la seva «tenda de campanya» un tros rectangular de lona, que fixava amb uns suports de bambú de seccions curtes que encaixaven en tubs metàl·lics. Era una complicada tasca, el fruit de la qual quedava damunt la sorra: un paral·lelepíped de secció triangular que, entre altres propietats remarcables, tenia la d'aïllar de la gent i de mantenir al seu interior una temperatura de deu graus més amunt que la del fora. Parlo d'uns temps inimaginables per al lector d'avui, però aleshores era perfectament possible anar un dia qualsevol d'estiu i d'entre setmana a les platges d'aquella àrea del litoral, entre la desembocadura del Llobregat i Castelldefels, i no trobar-hi ningú absolutament.

Plantàvem la lona i tot seguit ens alliberàvem de la suada nedant i xipollejant. Després la Mercè i jo preníem el sol durant una bona estona —nus si ens venia de gust i solament amb una tovallola a l'abast per si s'apropava algú— i a continuació passàvem una llarga estona dins el rudimentari cobert.

A la Mercè li agradava el sexe per al qual, això no obstant, sentia un reverenciador respecte. Sabia que en aquella recòndita escletxa hi havia entatxonades totes les seves curses de campiona. S'excitava, semblava que perdés el cap, però mai no sofria cap paroxisme obnubilador. Acceptava els manyacs, els provocava prodigant els seus, però posseïa una exacta noció del límit i mai no l'ultrapassava; en cap ocasió no arribava a sofrir res que pogués semblar paroxisme obnubilador. La ben menada reciprocitat (cadascú atent a la pròpia parcel·la) satisfieia ambdós.

Durant uns mesos vaig anar a can Gelabert, una acadèmia de

dibuix del carrer de Petritxol. A la plaça del Pi hi havia una botiga de material elèctric i em vaig enamorar arravatadament d'una jove dependenta de l'establiment, una noia rossa idèntica a un personatge de Dickens, l'Agnes del «David Copperfield». O —no m'estranyaria gens!— potser s'assemblava a l'orfeneta de Menàrguens o a l'Anneta, la petita venedora de llumins, puix que sóc eclèctic de mena. Mai no hi havia parlat ni ens coneixíem de res. Una vegada que hi havia entrat amb el pretext de comprar una bombeta m'havia despatxat l'amo i havia pogut assabentar-me que la noia es deia Roser i que aquell dia no havia anat a treballar. Jo devia ser un adúlter potencial: quan la Mercè i jo romaníem ajaçats i lliurats al nostre esplai de triturar les zones erègenes del proïsme, li feia miserablement el salt: imaginava que qui tenia al meu costat era la Roser, aquella noieta de la qual amb prou feines sabia el nom i que, això no obstant, trametia a control remot poderoses emanacions.

I, tot sol dins la paridora de Senés, ara plantava vora meu —mentalment, és clar— la Mercè, no pas per tal d'expiar el meu adulteri imaginatiu, sinó a fi i efecte d'avantatjar en fantasia creadora els meus companys que, acarats a aquells quefers, freturaven una novel·la pornogràfica d'Álvaro Retana amb eloqüents il·lustracions de Rafael de Penagos signades, naturalment, amb uns dels pseudònims que emprava per tal d'autenticar les porqueries que dibuixava no pas per guanyar-se la vida (era home benestant, segons que semblava), sinó per xalar. Com en Ricard Opisso signava «Bigre» al peu dels ninots que perpetrava per a aquella publicació lamentable dita «La Tuies», omnipresent en les barberies de tot Catalunya. No coneixia personalment Ricard Opisso i no tinc prou informació, però imagino que també ho dibuixava més per gust que no pas per necessitat.

Ara, avesat a la monumental llibertat d'expressió, que ha crescut a una velocitat d'«Hedera helix» de Pere Calders, afegida a la total manca d'inhibicions a l'hora d'exhibir els òrgans genitals amb

tot detall i en color en revistes especialitzades, penso com era d'exigu allò que ens satisfieia. I comprovo una vegada més l'enormitat del canvi amb aquest fet mateix de parlar de tots aquests temes, d'anomenar sense pudicícia zones erògenes i orgasmes, tal com faig en aquests moments, cosa totalment impensable anys enrere. No en fa pas tants que quan ens volíem esplaiar demanàvem a la biblioteca de l'Ateneu el volum de la «Galeria Secreta del Museu de Nàpols», peça indispensable de cara al solaç (erudit) d'aquella època!

Això és el front

A la Plaça Major de Senés —major o menor era l'única del poble — hi havia una casa a l'esquerra de l'Ajuntament i ens havíem fet amics dels seus estadants. Era un matrimoni ancià amb tres fills, dues noies i un noi. El xicot, que tenia la nostra edat, s'havia lliurat de fer el servei militar a causa de la seva enorme miopia i aquella mateixa anomalia visual havia fet que, fins aleshores, no s'hagués incorporat a l'exèrcit de la República. (El vaig reveure l'any 1974, quan la meva dona i jo vam fer un viatge per tots els indrets on havia combatut, i em va dir que l'any 1938 havia ingressat als serveis administratius militars i que havia treballat en unes oficines de Fraga. Parlaré més endavant d'aquest viatge i dels diversos retrobaments que hi van sorgir).

A cals senyors Rodríguez de Senés completàvem la sobrietat del ranxo militar —encara aquell sol plat barrejat: a la guerra com a la guerra!— i ens feien truites i ous ferrats, ens donaven autèntic pa casolà i ens convidaven a un vi negre espès com iogurt, que ja coneixíem. Menjàvem en una taula quadrada coberta amb un hule florejat —encara el tenen!— i ens envoltava la família sencera. En acabat l'àpat ens cantaven cançons de la terra i l'Enric Solà, que entre les moltes coses bones que posseïa hi

havia la veu i la memòria, s'afegia al cor familiar i els cinc Rodríguez agraïen el cant i la solidaritat d'aquell jove alt i ros, savi —era mestre d'escola, raó per la qual gaudia d'un robust prestigi— i, pràcticament, estranger, car per a la bona gent de Senés Catalunya era un país remot i aliè, en la qual cosa, en bon nombre d'aspectes, no anava pas massa desencaminada.

Aquells dies va ser el primer cop que vam rebre correspondència. El meu pare, que mai no havia estat partidari dels vells formulismes malgrat el seu culte per la figura d'Àngel Guimerà, anava directament al gra i reservava per al final els mots d'enyor i els altres d'encoratjament, més totes les notícies que afectaven els meus quatre germans i ell mateix. Em trametia un voluminós embalum de diaris i, en un sobre dins el mateix paquet, la carta.

«Encara dura l'enrenou —em deia— per la filldeputada que t'ha fet el teu amic Molins i Fàbrega. T'incloc l'exemplar de «La Batalla» que publica la canallada i també tots els altres diaris amb llurs rèpliques enèrgiques». Era especialment commovedor l'article que havia publicat a «Treball» el president de l'Associació de Periodistes de Barcelona, en Joan Costa i Déu, en el qual acusava explícitament en Narcís Molins i Fàbrega «d'haver posat un company periodista davant les pistoles venjatives». (El mateix Costa i Déu s'exiliaria a Itàlia uns mesos més tard, i hi moriria l'any 1938.) La totalitat de diaris que em feia arribar el meu pare condemnaven els incomprensibles mots d'en Molins i Fàbrega, que fins aleshores havia estat amic meu —haviem passat llargues hores al balcó de can Calders, al xamfrà dels carrers de Balma i Provença, conversant en termes fortament amistosos tots tres, ell, en Pere i jo— i ara s'havia despenjat amb un article en el diari que dirigia, «La Batalla», òrgan del POUM, en el qual comentava sarcàsticament la publicació d'aquella foto meua i els mots de comiat que m'havia dedicat «La Rambla» amb motiu de la incorporació. Deia amb tota cruesa que jo era un jove periodista amb afany de notorietat i que quan ja feia massa temps que hom no parlava de mi cercava al preu que fos la

popularitat i que avui deia que me n'anava al front i no era sinó un pretext per a sortir al diari, ara que la gent ja havia començat a oblidar les campanyes que jo solia fer, com aquella darrera que consistia a assenyalar qui havien estat els culpables de l'assassinat dels germans Badia, i que en els meus articles acusava reiteradament els companys del Sindicat de Transports de la CNT, pertanyents al grup ideològic que era la FAI. Solament mancava que els qualifiqués d'honorables!

Era, de debò, una grossa canallada que cometia contra meu en Narcís Molins i Fàbrega. Em va provocar un enorme contratemps, no pas per temor a les represàlies per part de la gent de la FAI, sinó perquè acabava d'esvair-se la figura d'un xicot que tenia per company des de feia bastants anys. Feia de lenitiu la qualitat dels articles dels periodistes que manifestaven agosaradament que eren al meu costat. Un, especialment impressionat, el signava en Carles Capdevila, el director de «La Publicitat».

El soldat encarregat de repartir el correu anomenava el destinatari i afegia el tipus de missatge postal que rebia:

—Joan Saleses, carta; Pere Gómez i Arbonès, carta i ampolla; Antoni Puig i Vilajoana, paquet i carta...

Allò de «carta i ampolla» provocava aldarulls d'eufòria, no solament del receptor sinó dels seus companys més propers que sabien que els tocaria una part del conyac o el rom. Jo observava encuriós tot el tragí un pèl inexplicable per a un minyó que mai no rebria cap ampolla.

Aquell dia vam passar llargues hores llegint i rellegint les cartes i contemplant les fotos familiars i molts acompanyant la lectura amb traguets d'alcohol que devia tenir gust d'avivanostàlgies.

A la tarda, quan ja declinava l'eufòria i hi havia la feixuguesa del contingut de les ampolles que ja jeien buides ci per lla. L'Enric

Enrich ens va fer formar al voltant seu, davant la nostra paridora. Ens va dir sense cap mena de giragonsa que a les cinc del matí de l'endemà abandonàvem Senés i anàvem cap al front de la serra d'Alcubierre, a rellevar uns companys que ja feia gairebé tres mesos que hi eren. Va explicar que vindria amb nosaltres un grup de sapadors que refarien i ampliarien unes trinxeres i fabricarien camins coberts i que hi hauria pales i picots per a tots plegats, els sapadors i els no sapadors que no tinguessin guàrdia a les trinxeres. En Rafel Morales, el comissari, romania silenciós al costat de l'Enric i quan ell havia acabat el seu informe i nosaltres ens disparàvem en un torn de preguntes algunes les contestava el comissari i, al final, gairebé totes les que formulàvem.

Moltes de les nostres interrogacions no tenien resposta puix que ni en Rafael ni l'Enric no la posseïen i ultrapassaven l'exigua informació que ells havien rebut. No sabien ni podien saber —ni ells ni ningú— quant de temps seríem allí dalt ni quan ens rellevarien, si entraríem en combat o únicament cobriríem trinxeres i ajudaríem en les tasques de fortificació. I encara menys, doncs, a quina mitjana de distància tindríem l'enemic i com era aquell terreny de la serra. De debò, ignoraven quin sector ens corresponia i se n'haurien d'assabentar l'endemà, al mateix temps que nosaltres.

A les cinc del matí —negra nit, encara— a la plaça de Senés ens esperaven tres camions de caixa, descoberts. Van fer pujar a cadascun una trentena de minyons ben comprimits i vam marxar per uns camins de carro o bé per vies obertes pel mateix trànsit de vehicles camps a través. Aquella matinada vaig conèixer el significat exacte del mot nictalopia, que no és pas el que habitualment consignen les enciclopèdies, que en fan una definició completament contrària al significat real del mot i a la seva mateixa etimologia. Poc podia imaginar que aviat jo mateix adquiriria aquella propietat de poder conduir a les fosques, i encara menys que la conservaria fins als setanta-dos anys, quan

per cas de força major vaig haver de deixar de guiar vehicles motoritzats.

Pels volts de les set del matí havíem arribat al punt màxim que hom podia atènyer amb els camions. En vam baixar i vam haver de caminar un bon tros, tràgicament carregats amb unes caixes de fusta feixugues, sense nanses, que feien de molt mal tragar amb la nosa del fusell, les municions, el tabard, la manta, la cantimplora i els polls. Havíem baixat en un indret que en els mapes constava com a Corral de José Ausén i jo, les coses tal com siguin, per enlloc no vaig veure el susdit corral que, amb tota la certesa, la guerra ja devia haver volatilitzat. D'allí, afeixugats per la càrrega i a peu, vam pujar fins al Corral de Vicente Rosa. En aquell lloc començava el laberint de les trinxeres, tot un traçat ple de giragonses idèntic al que havíem vist tots en les pel·lícules de guerra i que, això no obstant ara contemplàvem amb voracitat de novells puix que allò que teníem davant no era cap ficció projectada en un llenç. Al sud vèiem la silueta d'una muntanya que sobresortia en altitud i que figurava en els mapes com a Puig Ladrón, i deien Puig així, en català.

—Devia ser un lladre espanyol que treballava d'incògnit i es feia passar per català —va comentar en Solà.

¿Qui hauria pogut imaginar que aquella fóra la seva darrera frase capciosa, plena de doble intenció? Vam recórrer un bon tros d'aquelles ziga-zagues, vam parlar amb els soldats que rellevàvem, i en vam heretar llurs barraques que, en aquell cas, eren simples coves excavades en els murs. Ells recollien llurs caixes i nosaltres hi instal·làvem les nostres i tam bé, respectuosos amb la propietat, ells s'endueien posats llurs polls i nosaltres conservàvem els que ja traginàvem.

Vam anar a veure els parapets, una de les altres coses conegudes a través de milers d'imatges. Eren a un costat d'unes rases excavades que devien fer un metre vint d'alçada i d'allí cap

amunt, fins a un metre vuitanta o noranta, hi havia uns rengles de sacs de terra, amb espitlleres de tant en tant, la planta de les quals era de forma trapezoïdal —la part més estreta cap a l'exterior— i el pla superior era fet amb taulons, enorme prestatge ple de sacs terrers.

Hi miràvem ben encuriosits i un sentinella dels que rellevàvem ens va ensenyar a reconèixer els rengles de sacs de l'enemic, que també feien ziga-zagues, entre un i dos centenars de metres de separació entre nosaltres, amb els dos subratllats paral·lels —el nostre i el d'ells— dels gargots de filferro de pues, estesos a una vintena de metres de les trinxeres. Tenia alguna cosa d'apassionant, de seducció, veure i tocar allò tantes i tantes vegades contemplat en imatges. És clar que les fotos que hom divulgava no eren bonancenques com el ventall que teníem davant els ulls: habitualment ensenyaven pertorbades escenes d'homes que havien sucumbit; en canvi, nosaltres érem en un absurd oasi, poblat de mandrosos tuaregs fets a tot, completament indiferents àdhuc als freqüents trets de màuser o a la folla pedregada damunt zenc de les metralladores. Als xicots que ja marxaven no els sorprenia pas la nostra curiositat i alguns feien una cara com si diguessin «Bé prou que us passarà!». En Solà i jo miràvem per una de les espitlleres i, de sobte, el meu company es va desplomar a terra, feixuc com un fardell, i el seu cos va fer un soroll idèntic al d'aquella vella veïna que es va llançar del terrat del carrer de Girona quan jo tenia sis anys, i va anar a parar al pati del senyor Tort, el fuster. Havia estat una terrible impressió per a un infant i tota la vida m'ha empaitat la imatge d'aquella vella dona caient —una massa negra i blava informe— i arrencant els estenedors de la roba de les galeries. La meva mare ja no em va deixar mirar a baix, però res no em podia privar d'escoltar l'aterridor esclat de l'impacte contra les andròmines que omplien el pati del senyor Joan Tort, i aquell esgarriós plaf m'ha ressonat mil vegades a les orelles, en les circumstàncies més diverses i inesperades. Aleshores mateix s'havia tornat a reproduir. El sentinella i jo ens vam agenollar per

tal de veure què tenia el meu camarada, i era mort! Entre els ulls, damunt mateix del pont de les ulleres, tenia un petit forat rodó, d'un diàmetre no pas més gran que una moneda de cinc cèntims, del qual brollava un rajolí de sang que se li escolava damunt el nas i li entrava entre els llavis, al cantó dret de la boca.

—Aquí davant hi ha moros —em va dir el vell combatent— i tenen molta punteria. Algun fill de puta deu haver vist la brillantor dels vidres de les ulleres d'aquest noi, ha disparat i ha fet diana. Hi ha aquest perill quan tenim el sol alt i ocupem posicions descobertes. El coneixies gaire? ¿Era amic teu?

Em va fer esborronar que parlés en pretèrit d'una cosa que tot just acabava de passar, quan el cos de l'Enric encara era tebi, però a poc a poc em vaig avesar a aquella modalitat de llenguatge, tan xocant els primers cops. Li vaig dir que ens havíem conegut feia nou setmanes i que és —era!— mestre d'escola i que es diu —es deia!— Enric Solà i Grabulosa, i que els seus pares vivien a Gràcia, a Barcelona.

Era el primer cop que sentia el fregadís d'algú que queia mort al meu costat i em vaig mossegar estretament els llavis a fi i efecte que no em traís un plor que començava a furgar-me els ulls i que hauria estat un flagrant desacord amb la indiferència —de «veterà autèntic», pensava, admirat—, del sentinella.

Posteriorment vaig saber que no era ben bé indiferència sinó tota una altra cosa molt més complicada d'explicar, malgrat que sigui més llunyana que no sembla de l'adiaforia. I de la qual vaig aprendre a fer ús.

—Anem a avisar que l'han pelat —va dir, amb un to que vaig trobar summament esgarrifós—. Més val que li treguis els papers i les coses que duu a les butxaques, perquè sempre es perden. Fica-ho a la seva caixa i clava-hi la tapa. Et compadeixo, xava, perquè d'ara endavant n'hauràs de tragar dues, la teva i la seva, fins que no la puguis deixar a un enllaç segur que vagi a

Barcelona. De Robres mateix/

—A Robres ja no hi ha ningú! Tot ha estat traslladat a Senés.

—Ah, sí? No ho sabia. Doncs del Senés mateix deu sortir un transport setmanal que vagi a Barcelona. Pregunta-ho al teu tinent, o al teu comissari: ja veuràs que no t'enganyo. Ara avisarem que l'han mort i mira de saber on l'enterren i prendre'n nota, perquè després els parents ho volen saber, m'entens, i no paren d'emprenyar.

Vida de trinxera

Calia viure allí les vint-i-quatre hores diàries per tal de poder capir íntegrament la inconcebible realitat d'aquella rigorosa clausura a l'aire lliure. Vivíem una fase inicial pel que feia a la creació de l'exèrcit. En el nostre —parlo concretament de les forces del PSUC— hom havia començat a instaurar unes normes jeràrquiques i unes altres de disciplina, sense les quals les primeres no haurien servit per a res. Però en les Unitats mateixes amb les quals teòricament enllaçàvem cadascú obrava per compte propi i l'entesa militar era tan inabastable com la ideològica.

Des de fora mai no hauríem pogut ni tan sols sospitar l'enorme quantitat de coses que calia coordinar —coses transcendents i d'altres plenes de nimietat— per tal de mantenir dempeus aquells homes que fèiem vida de talp. No era pas únicament la qüestió de nodrir-nos (que, de si mateixa, ja era terriblement complicada), sinó la d'armar-nos i municionar-nos —això que ara sabem que se'n diu logística, mot que mai no havíem sentit en aquelles àrees on hauria hagut de sonar sovint—; més la de comunicar-nos telefènicament a través d'uns minsos cables que

corrien a flor de terra i que trencaven un badoc, un cavall, un vehicle, o potser tu mateix si els miraves fixament, puix que mai no hi ha hagut res més que fos tan fràgil, i quedaven un munt d'homes en el més terrorífic dels deserts: el de la incomunicació. I encara hi havia la necessitat de tenir a punt i a l'abast a tota hora uns serveis de sanitat i uns altres d'evacuació per als casos més greus i, encara, un altre dispositiu d'evacuació per a les ocasions gravíssimes, com la de l'Enric Solà. I no faig ni una vintena part de relació de les coses que calia aglutinar per tal que els talps continuessin dins les tètriques llorigueres. Totes aquestes coses eren descobertes allí i llur coneixement arribava de bracet amb la vida troglodítica, un adjectiu qualificatiu que no m'ha sortit pas per atzar.

Tota la meva vida he estat un manetes. Adoro fer, tallar, serrar, enganxar, foradar, clavar, cargolar, enguixar, pastar, pintar, i descobrir aplicacions ben insòlites de cadascuna d'aquestes activitats, i això ha estat durant tota la meva vida, des de la infància fins a la senectut. De seguida que vaig veure la barraca que heretàvem vaig pensar a fer-ne un «living room» de revista de decoració d'interiors empeltat, és clar, de coves de Guadix. Ara que se n'havia anat l'Enric Solà, l'amic amb en Julián Alvargonzález —i les seves omnipresents Caterines, naturalment—, però ell no semblava gaire inclinat al confort obtingut a cops de picot i paletades. D'altra banda esgrimia uns arguments incontestables: allò era un habitacle transitori, del qual ens rellevarien indefectiblement i tant de bo que no fos de la manera que ho acabaven de fer amb en Solà; treballaríem com uns animals per tal d'obtenir quelcom que hauríem de regalar als pòtols que ens rellevessin; era, teòricament, un indret per a dormir-hi, o sigui que hi romandríem amb els ulls tancats i no veuríem la grandiositat de la nostra escenografia i, a més a més, si les guàrdies i el servei ens esgotaven, era simplement idiota emprar el temps balder en tasques de peó de pedrera. Tenia tota la raó d'aquest món però, és clar, em guardava prou d'atorgar-li el reconeixement: se'n van encarregar les butllofes que em van

sortir als palmells, dolorosa tesi que inclinava a l'abandó.

Mai no he volgut que em toqués els llavis res que hagués estat en la boca d'algú altre, fos un got o un cobert, ni encara menys acabar-me un plat o un tall de carn que hagués començat un altre. M'ha fet sortir una implacable foguerada de pances quan algú (sense que pogués refusar) m'ha fet tastar una culleradeta d'aquell gelat que era deliciós. És incongruent que això m'esdevingui amb persones que duen la meva sang o amb altres que estimo de debò, fins i tot amb dones que he besat apassionadament, dit per entendre'ns.

Gitanos a Garraf

Quan tenia nou anys i passàvem els estius a Garraf, un dia hi van venir gitanos. Van acampar al peu de la Falconera, als afores de l'antic barri de picapedrers dit el Serrall. Els infants que estiuejàvem al poble ens apropàvem al campament tant com la por ens permetia i espiàvem fins on era possible aquell gènere de vida llegendari.

Un dia els vaig veure menjar: tenien damunt un foc una grossa paella i tots hi seien en rotllana al voltant. Cadascun tenia una cullera de peltre amb les quals se servien del recipient comú. Me'n va pervenir un fàstic immens que m'ha perdurat irracionalment tota la vida.

I no odio els gitanos, ni mai he tingut cap mena de sentiment racial i, com aquell qui diu per començar, no admeto ni el vell concepte de races humanes.

Som a la trinxera

L'aigua havia de posar a prova aquesta mania meva que m'omplia de pances psicossomàtiques; em vaig guarir durant una bona temporada, i vaig arribar a imaginar que definitivament, però ignorava la seva propietat de circumstancial i recurrent. Acabada la guerra, àdhuc en el camp de concentració on la situació tenia una pila de concomitàncies amb la guerra, ja hi tornava a ser!

Allí, a la trinxera, hi havia un d'aquells grans bidons que hom emprava en el transport del petroli —fan, àdhuc, d'unitat de producció—, amb una mal girbada tapa de fusta, i aquest era l'únic dipòsit d'aigua, per a tots i per a totes les necessitats. A dins, penjant a la vora del bidó, hi havia un culler amb el qual hom bevia i omplia les cantimplores.

Vaig mirar el recipient, i l'aigua, de color verd-negre, arribava fins a la meitat i hi suraven pinassa i tota mena d'insectes. Instantàniament em va passar la set i vaig decidir que l'endemà vigilaria l'arribada de la nova aigua i ompliria la cantimplora i una ampolla que tenia guardada i que feia servir de candelero.

L'endemà! Van dur l'aigua al cap de cinc dies i, naturalment, ja havia sucumbit: havia arraconat les manies i havia begut suc del cul del bidó, espès de baves, brossa i animalons. L'erupció no va deixar verge ni un centímetre quadrat de la meua derma! Però ja havia esdevingut un cas de supervivència vivència i vaig superar el trauma. Vaig arribar a acabar cigarrets començats per un altre i vaig fer meua una pipa que havia trobat abandonada en una barraca i hi fumava sense que em passés res.

El menjar ens el duien uns soldats i mai no vaig saber on era la cuina malgrat la sospita lògica, però no confirmada, que devia ser en alguna paridora propera. Traginaven una gran caldera i el

sorge que es feia anomenar sergent furrier omplia amb una llossa els nostres plats d'alumini. Posseíem un singular cobert, forquilla i cullera a la vegada, amb un cargol-pivot que fixava els mànecs. Hom no podia pensar en aigua i en sabó encara menys de cara a rentar el plat i l'estri-coberts. L'única neteja possible consistia a sotmetre-ho tot al fregadís d'herbes o de fulles de qualsevol mena d'arbre i acabar-ho d'escurar amb una molla de pa que hom ja servava per al quefer. No llevàvem el greix, evidentment, però el deixàvem acuradament escampat. Menjàvem asseguts a terra i passàvem el porró de mà en mà. Hi havia minyons que no hi sabien beure i ho feien a morro: una altra cosa, doncs, que contribuïa a fer-me abstemi; l'altra era el vi, mancat totalment de qualitat. El dia que vaig descobrir que n'hi havia que xumaven vaig dimitir de bevedor, la qual cosa tampoc no em va costar gaire, perquè mai no n'he estat sinó a glops lleugers i esporàdics i encara menys de temps complet.

Potser si la sinceritat no fos el motor d'aquest llibre escatimaria aquesta mena de detalls, que em deuen retratar de cos sencer com un taujà integral, un superb torracollons, si em perdoneu l'expressió de sobergueria. En sóc menys que no sembla.

Era absurd que em neguitegessin aquella pila de superfluitats molt més que no pas les coses que realment haurien hagut de preocupar-me. Quan maldo per analitzar els meus capteniments d'aleshores, de cara a treure l'entrellat de coses molt més transcendents, em sento destarotat. Ara mateix, que em deixo menar pels records a mesura que els convoco i vénen, m'adono que parlo de circumstàncies corticals, que haurien estat un excel·lent tema de conversa en una fontada i que probablement no escauen quan m'he posat a parlar del front, aquell llarguíssim prestatge de matar Enrics. Però aquesta mateixa sinceritat que deia suara fa que no regategi elements de judici: tots són peces d'un tot i en això estem, en la feina de mirar de descobrir-ne els respectius gruixos d'incidència, l'encaix d'unes amb les altres.

Un dia fèiem guàrdia al parapet, en Julián i jo, en espitlleres contigües. Teníem els fusells encarats a l'espiell i de tant en tant fèiem foc, car no participar en aquell tràfec col·lectiu tenia aire com de defecció. El meu amic em va preguntar quelcom que tenia una resposta meditada i decidida. Em va dir:

—Oi que cada vegada dispaes enlaire?

—És clar! Si no es veu res! —vaig fer, com si justificués allò injustificable. L'Alvargonzález em va donar una lliçó magistral, que em va fer reflexionar extensament en coses que ja hauria hagut de rumiar abans. Em va dir:

—Jo també havia decidit fer-ho i, t'ho confesso sense embuts, per convicció. Però el dia que van matar en Solà vaig canviar d'idea. Per una pila de raons, tu! Mentre nosaltres dispaem enlaire i ells tirin a matar, ja sabem qui guanyarà la guerra, oi?

No sabia si parlaven ell o les seves Caterines. Va descabdellar un inacabable forc d'idees, formidable i sorprenent, puix que solia pecar de retret. Va dir un munt de coses que jo ja sabia però que feia com si les ignorés: que la República era pobra, que pagàvem molt cares les armes i les municions i que balafiar-les constituïa delicte. Que havíem anat allí on érem en qualitat de voluntaris, sabedors de què hi faríem i per què ens necessitaven i que si érem deslleials amb nosaltres mateixos, encara n'érem més per al nostre poble. Anava a dir-li que tenia corda de comissari però em vaig adonar a temps que no podia menystenir les seves paraules ni ferir-lo gratuïtament. Vaig replicar amb uns arguments la feblesa dels quals ja pressentia: li vaig dir que matar el proïsme era contrari a la meva ètica. Em va interrompre amb aïrament:

—Llavors per què cony has vingut? ¿Et pensaves que repartien anissos? O tenia raó el teu amic Molins i Fàbrega?

Aquesta darrera opció vessava mala llet pertot arreu. Em va fer

botre de ràbia. Vaig dir amargament:

—Veig que en un parell de dies has resolt un munt de coses que jo fa una pila de temps que medito i encara ni tan sols no n'he pogut acabar la llista. I observo que tu has solucionat totes les teves i encara has tingut temps d'enllestir les dels altres. Et felicito i et nomeno el meu conseller de capçalera predilecte!

—No sé què faràs quan s'acabi la guerra i, lògicament, ignoro si tu i jo en veurem el final, si no espetegarem nosaltres primer que la guerra, vull dir. Si hi sóc, el dia mateix que això s'acabi tornaré a ser el merdós pixatinters que vaig deixar abandonat en un despatx del carrer de Casp i continuaré amb segament de comes quan em facin anar a una matança de porc. O em cagaré a les calces el dia que hagi de dur la meva Caterineta a cal dentista, com m'hi vaig cagar quan la Caterina la va portar al món. T'ho juro per elles! Però aquí, ara, tot és diferent. Hi hem vingut com a voluntaris, et repeteixo, i no pas a llençar calés. Van matar l'Enric amb un tret que va entrar per l'espitllera, oi? Si ho fan els moros fills de puta, per què no ho he de fer jo, que no sóc moro ni fill de puta, sinó mig asturià i mig català, i amb tanta bona punteria com els fills de puta? Jo sí, tu: ara tiro a encertar i el pim-pam-pum és divertit d'ençà que van matar en Solà. Les hi foto cada cop que veig que una cosa es belluga aquí davant. Les bales no duen firma, tu, però una sola signatura: la República! Hem vingut a defensar-la, oi? Disparo per ella, per la meva dona i per la meva filla. Les que surten d'aquí davant vénen directament per escabetxar republicans i si són catalans, encara millor. Hòstia, tu! Fóra com pujar a un ring de boxa i quedar-se amb els braços pengim-penjam mentre l'altre t'ataconava! Les trompades s'han de tornar, per pebrots, tu! Si així, a sang freda, em deien «pela aquest home», no ho faria per res del món. Ni un home ni un pollastre, ves què et sembla. Però aquí, de la trinxera estant, què vols que et digui? ¿Et fotries a parlar en grec a un negre que només sabés bantu natal? O li parlaves en bantu o callaves, tu. I això és el mateix amb aquests cretins que hi ha aquí davant,

fortificats en el seu parapet: no coneixen cap altre llenguatge que el de les armes! I si et fots a donar-los conferències sobre la decadència de Roma, les dolces virtuts de cagar ajupit, o de l'any que a Briviesca van crear el Principat d'Astúries, perds llastimosament el temps!

Fins aleshores, en Julián Alvargonzález havia estat un home més aviat eixut, avar de les paraules, i jo no em refeia de la impressió que m'havien produït aquestes tirallongues, que em fa l'efecte que he reflectit amb prou fidelitat. Perquè eren uns mots extraordinaris d'un home feréstec fins aleshores i sobre els quals he reflexionat manta vegada. I els vaig refer parcialment a la trista hora d'explicar-los a la Caterina. Potser ja havia acabat el seu relat oral, però li'n quedava pendent un altre. El guaitava fer intrigat: entortolligava una samarreta fent com una bola a l'extrem d'un branquilló. Ho va amarrar amb el seu cinturó i hi va plantar damunt el seu casquet militar. Quan va tenir llest l'artifici, el va fer sortir quinze o vint centímetres pel damunt dels sacs de terra i al cap d'un parell de minuts el va baixar i me'l va ensenyar: una bala enemiga havia travessat el casquet, el cinturó de cuir i la pilota de samarreta.

—Recony, si l'arribes a dur posat! —vaig fer.

—Sí, ja el sabia: és un acudit més vell que anar a peu. Però no et volia escenificar l'antiga broma sinó demostrar-te que ells no són aquí per explicar-nos rondalles a la vora del foc. Han vist la meva bimba amb gorra de caserna i han decidit que calia fotre el republicà. No s'han adonat, és clar, que veien titelles!

En Morales tenia uns antics binocles de teatre, daurats i nacrats, els quals, a desgrat del seu aspecte de joiell, augmentaven considerablement: posseïen una òptica de primera qualitat. Ens hi va deixar mirar una estona des del seu amagatall, una astuta combinació de troncs i pedres que, vista des de l'altra banda, devia ser difícil d'endevinar què era, potser un observatori, un niu

de metralladora o l'emplaçament d'un morter.

—Deuen anar de bòlit pensant què cony deu ser!

En Julián, que aquell dia havia acabat la verborrea però no pas la lucidesa, va dir:

—Potser una cosa que els fa venir ganes de metrallar.

En Morales no es va adonar de la proclivitat de les paraules d'en Julián i va continuar:

—M'han dit que ja han arribat a Tardienta goniòmetres d'antenes dels que fan servir els artillers i que, segons que sembla, en repartiran a totes les Unitats, de Companyia cap amunt.

—Fantàstic! —va dir en Julián—. Sobretot quan ja sapiguem què cony són aquests daixonses d'antenes que dius. ¿Hi escoltarem la ràdio?

Com si li dolgués haver de lluitar amb tanta ignorància en Morales va respondre afligit. L'Alvargonzález no va contreure ni un sol múscul de la cara i aleshores em vaig adonar de la seva enorme força, de com —fingint condició d'ignar total— acceptava que en Morales el prengués per un enze (com durant tants dies havia fet amb mi mateix!) i fingia escoltar interessadament. El comissari Morales relatava amb un pèl d'aflicció:

—El goniòmetre és un aparell òptic que fan servir per mesurar els angles, és aquella conya de les pel·lícules de guerra, allò d'una mena de prismàtics amb banyes, que tenen els artillers que com que diuen en números la distància que hi ha des d'on ets fins a les coses que mires, els serveixen d'allò més per saber on envien les castanyes. I per a nosaltres, els d'infanteria, també funcionen estupendament, no per això que deia dels angles sinó com a ulleres de llarga vista.

Meravella la diafanitat que adquireixen les coses ben explicades! Durant tot el parlament d'en Morales, en Julián mai no va deixar d'assentir amb el cap amb ritme de serra de vogir.

A propòsit de pel·lícules de guerra, comentàvem uns quants camarades la singularitat dels personatges que hi surten, que mai no orinen ni defequen.

—Mai ningú que treballi en els films, ni en el teatre, ni en el cinema, ni en els estadis olímpics, no té ganes de pixar ni cagar. Això són misèries per a la gent de poca volada —va dir en Giró, un dia que els que no teníem servei xerràvem, preníem cafè i fumàvem dins una tuta.

—Jo entenc prou bé per què no ensenyen com ho fan els soldats de les trinxeres. Tots ho sabem per experiència! ¿Com voleu que presentin l'espectacle de les nostres cagadores? —vaig preguntar.

Era impensable, efectivament! Perquè hom s'enderiava a fer ben funcional el disseny d'una posició, exclusivament de cara a la seva eficàcia defensiva i ofensiva. I aquelles vel·leitats fisiològiques no hi eren mai tingudes en compte, puix que la trinxera atenia fets fonamentals i no pas accessoris. Tampoc no eren previstes ni les dutxes més elementals i si havies de romandre dos mesos a les posicions de la serra volien dir, inexcusablement, vuit o nou setmanes de no banyar-te, ni canviar-te la roba i, gairebé, sense ni netejar-te les dents perquè l'aigua escassejava i no podíem pas malversar en coqueteries la poca que hi havia. Aquest estat de brutícia permanent ajudava la proliferació de tot gènere de paràsits. Anàvem plens de puces i polls i les xinxes eren les mestresses dels nostres jaços. Les rates sortien descaradament quan menjàvem i romanien a l'expectativa, com els gossos, per tal d'arreplegar qualsevol engruna que caigués a terra i es barallaven escandalosament disputant-les. I com fan totes les altres espècies, aquella que

aconseguia un tros gros de menjar fugia portant-lo entre les dents, envoltada en la seva fuga per totes les altres rates que se n'havien adonat i el volien compartir.

El sistema d'enllumenat de les coves-refugi pertanyia definitivament a la categoria de rudimentari: era un tros de cable elèctric gruixut, penjat al bell mig del sostre en generosa espiral. Enceníem l'extrem del gargot i la flama produïda per la combustió de la capa aïllant avançava lentament. Feia una claror més feble que la d'una espelma i, encara, tenia color rogenc, que s'entreveia entre la bola de fum negre i espès que emanava. Deixava anar una pudor intensíssima i provocava forts atacs de tots però, això sí, ens alliberava dels mosquits.

I l'altre, el d'evacuació fisiològica, encara era més rudimentari: calia, simplement, sortir de la trinxera, caminar en direcció oposada a la de l'enemic i cercar un indret arrecerat. De dia encara hi havia un cert marge de seguretat, però de nit únicament calia guiar-se amb la pudor; parlo, és clar, d'anar de ventre: orinar, tothora ha estat més senzill.